

Смоліна С. В.

ORCID: 0000-0003-0907-2054

Кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки та методики викладання іноземних мов,
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
(Чернігів, Україна), E-mail: svtlanapost@ukr.net

СКЛАДОВІ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛЯ ЗА А. С. МАКАРЕНКОМ

Українська школа знаходиться у процесі реформ, націлена на нові результати, що відображають потреби нашого суспільства. Одним із провідних підходів до результатів освіти сьогодення є компетентнісний підхід, що комплексно відображає мету освіти. Зміст поняття «компетентність» включає у себе певні якісні характеристики особистості. Щоб зростити наших учнів, потрібно розвивати особистості майбутніх учителів для нової української школи. Адже тільки особистість може виховати нову особистість. Вважаємо, що для чіткого розуміння цілей підготовки майбутніх вчителів, змісту та завдань їх особистісного розвитку, необхідно звернутися до наукової спадщини вітчизняних педагогів, серед яких одне з провідних місць займає постать А. С. Макаренка.

Мета роботи: проаналізувати морально-виховну, особистісну, комунікативну, соціальну, психологічну, продуктивну, предметну, автономну, наукову, управлінську та рефлексивну складові професійної компетентності вчителя, відображені у педагогічній спадщині А. С. Макаренка.

Методологія: аналіз та співставлення об'єктів дослідження.

Наукова новизна: вперше знання, навички, уміння, способи мислення, погляди, цінності, інші особисті якості вчителя, відображені у педагогічній спадщині А. С. Макаренка співвіднесено зі складовими сучасного поняття професійної компетентності вчителя; уточнено зміст поняття професійна компетентність майбутнього вчителя.

Висновки: проаналізовано морально-виховну, особистісну, комунікативну, соціальну, психологічну, продуктивну, предметну, автономну, наукову, управлінську та рефлексивну складові професійної компетентності вчителя, відображені у педагогічній спадщині А. С. Макаренка як складові сучасного поняття професійної компетентності вчителя; співвіднесено складові професійної компетентності вчителя з їх змістом; сформульовано напрямки подальших досліджень. Перспективними у заданому напрямку є розвідки щодо організації розвитку якостей особистості майбутнього вчителя нової української школи.

Ключові слова: підготовка вчителя, виховання, особистість, професійна компетентність.

Постановка проблеми. Реформування освітнього процесу в Україні потребує насамперед фундаментальної підготовки майбутнього вчителя для нової української школи. На наш погляд, саме розвиток особистості вчителя є одним із ключових факторів якості освіти. Ідеї розвитку особистості висвітлювалися у працях вітчизняних педагогів. Своїм завданням вбачаємо проаналізувати їх і зробити висновки щодо використання цих ідей у сучасних умовах.

Проведено дослідження розуміння майбутніми вчителями поняття «особистість» [8], яке засвідчило, що, на жаль, 25 % респондентів не знають змісту цього ключового поняття у педагогічній науці; 81 % респондентів вважають, що вирішальною відмінною рисою особистості є особиста думка. У той же час 44 % майбутніх педагогів виділяють наполегливість в просуванні особистої думки як вирішальну характеристику особистості. Більше 59 % респондентів мають ключове слово «егоїзм» у своїх визначеннях поняття «особистість». І навпаки, ключові слова «доброта», «дружба», «альтруїзм», «емпатія», «відповідальність» використали лише 9 % респондентів.

Тобто актуальним наразі є питання усвідомлення майбутніми вчителями поняття «особистість», оскільки це поняття є визначальним у педагогічному процесі. Тому, виникає проблема розвитку особистості майбутнього вчителя нової української школи. Необхідно знайти шляхи її вирішення.

Часто ідеї вирішення певних наукових проблем шукають у зарубіжних педагогів. Видається, що у цьому є певне нівелювання вітчизняних досягнень. Адже наша педагогічна спадщина багата іменами К. Д. Ушинського, С. Ф. Русової, А. С. Макаренка, О. В. Сухомлинського та інших відомих у всьому світі педагогів. Тому виникає необхідність проаналізувати думки вітчизняних педагогів з проблеми розвитку особистості майбутнього вчителя та синтезувати отримані дані для здійснення поступу у реформуванні освіти в Україні.

Актуальність дослідження обумовлена протиріччями між потребами нової української школи у вчителів, підготовлених відповідно до сучасних вимог та відсутністю розробок у сфері підготовки таких учителів (виховний аспект).

Аналіз останніх досліджень і публікацій демонструє, що вирішенням проблем підготовки майбутнього вчителя наразі займаються В. В. Безлюдна, розглядаючи професійну підготовку майбутніх учителів іноземних мов у вищих педагогічних навчальних закладах України (1948–2016 рр.) [1], Л. О. Мільто [5], яка висвітлює розвиток ідей педагогічної майстерності в теорії і практиці освіти Росії (середина XVIII – кінець XX століття), Ю. С. Плиска [6] з порівняльним аналізом тенденцій розвитку особистісної педагогічної культури вчителя в Україні і Польщі. Педагогічну спадщину А. С. Макаренка вивчають В. Г. Данькевич [2], яка висвітлює питання професійного розвитку особистості, Р. В. Поліщук [7], аналізуючи фізичне здоров'я як чинник формування особистості у спадщині видатних українських педагогів XX століття та інші.

Проте, на наш погляд, недостатньо розробленою залишається проблема виховання майбутнього вчителя нової української школи. Адже для реалізації виховної функції, для розвитку особистості учня, вчитель має сам бути особистістю, усвідомлювати як зміст цього поняття, так і якості особистості, які він буде розвивати у своїх учнів. Однак, результати нашого наукового педагогічного опитування, яке ми проводимо уже третій рік поспіль (з весни 2018 року) [8], демонструють наявність проблеми усвідомлення студентами – майбутніми вчителями англійської мови навіть ключових понять у вихованні: «особистість» та «якості особистості».

Мета статті полягає в тому, щоб проаналізувати морально-виховну, особистісну, комунікативну, соціальну, психологічну, продуктивну, предметну, автономну, наукову, управлінську та рефлексивну складові професійної компетентності вчителя, відображені у педагогічній спадщині А. С. Макаренка [4], як складові сучасного поняття професійної компетентності вчителя.

Методологією є аналіз та співставлення об'єктів дослідження.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше знання, навички, уміння, способи мислення, погляди, цінності, інші особисті якості вчителя, відображені у педагогічній спадщині А. С. Макаренка, співвіднесено зі складовими сучасного поняття професійної компетентності вчителя; уточнено зміст поняття професійна компетентність майбутнього вчителя.

Основні результати дослідження. Якісна освіта має забезпечуватись учителем, який здатний реалізувати такі виробничі функції: комунікативно-навчальну, гностичну, конструктивно-планувальну, організаторську, освітню, виховну та розвивальну. Ми вважаємо, що в епоху глобальних змін у суспільстві, саме виховна функція вчителя має стати провідною у навчальному процесі. Виховання майбутнього вчителя є тим стрижнем, який спрямовуватиме процес оволодіння усіма виробничими функціями.

Оскільки формування професійної компетентності є метою підготовки майбутніх учителів, дамо характеристику складових цього поняття.

Закон «Про освіту» визначає компетентність як динамічну комбінацію знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність [3].

Наше дослідження показало [8], що студенти-майбутні вчителі досить вузько описують як позитивні так і негативні якості особистості. Хоча саме вчитель у партнерстві з учнями та батьками і буде формувати особистість учня. Постає проблема усвідомлення майбутніми учителями сутності поняття особистість та особистісних і професійних якостей вчителя.

Одним із шляхів вирішення названої проблеми ми вбачаємо у вивченні педагогічної спадщини вітчизняних педагогів. Результати аналізу педагогічної думки А. С. Макаренка щодо складових професійної компетентності майбутнього вчителя коротко відобразимо у таблиці «Складові професійної компетентності вчителя та їх зміст за А. С. Макаренком».

За результатами аналізу, ми бачимо, що морально-виховна, особистісна, психологічна та управлінська складові професійної компетентності вчителя широко представлені у педагогічній спадщині А. С. Макаренка. Саме ці складові за А. С. Макаренком є провідними для виховання колективу й особистості. Комунікативна, соціальна, продуктивна, предметна, автономна, наукова, рефлексивна представлені у меншій мірі, але від того не зменшується їхня значущість.

**Складові професійної компетентності вчителя
та їх зміст за А. С. Макаренком**

Складові професійної компетентності	Зміст складових професійної компетентності майбутнього вчителя
Морально-виховна	<p>Усвідомлення діапазону можливостей учнів, вміння ігнорувати минулий негативний досвід учнів та здатність підтримувати і надихати учнів на нові звершення.</p> <p>Уміння ділитися життєвим досвідом або досвідом великих людей.</p> <p>Уміння надавати приклад позитивного ставлення до оточуючих.</p> <p>Уміння проявляти турботу.</p> <p>Здатність постояти за себе.</p> <p>Виховувати почуття обов'язку, що може йти всупереч інтересам особистості.</p> <p>Виховувати активного діяча суспільства.</p> <p>Усвідомлювати, що у вихованні не буває двох однакових випадків, відповідно, не може бути однакових шляхів розв'язання ситуації.</p>
Особистісна	<p>Уміння швидко приймати рішення; здатність не концентруватися на негативі: зробити висновки і працювати далі; здатність бачити позитивні якості особистості; уміння прощати, а там, де це суперечить загальнолюдським цінностям – розходитися у різні сторони.</p> <p>Уміння умовляти, переконувати, прохати.</p> <p>Відповідальність.</p>
Комунікативна	<p>Уміння спілкуватися, а не маніпулювати; вести щирі розмови (властивість саме українського менталітету).</p> <p>Володіти дикцією, інтонацією, що надихає на продуктивну діяльність (для подолання лінощів).</p> <p>Уміння бути відкритим до спілкування.</p>
Соціальна	<p>Здатність організовувати та проводити суспільно-корисні спільні справи, ігри, свята.</p>
Психологічна	<p>Розвивати витривалість, сміливість, енергійність, впевненість.</p> <p>Уміння розбирати конфлікти, мирити сторони конфлікту.</p> <p>Уміння надавати «кредит довіри» навіть у крайніх випадках.</p> <p>Уміння контролювати ненависть та трансформувати негативні емоції у позитивне русло.</p> <p>Уміння показати перспективи розвитку особистості учня.</p> <p>Здатність викликати симпатію, захоплення учнів.</p>
Продуктивна	<p>Швидкий аналіз ситуації і блискавичні дії. Здатність обирати методи впливу відповідно до ситуації.</p>
Предметна	<p>Уміння створювати можливості учням для прояву їх талантів.</p>
Автономна	<p>Здатність продовжувати навчання зі значним ступенем автономії. Здатність організовувати педагогічну діяльність без підтримки.</p>
Наукова	<p>Здатність проводити наукові дослідження та впроваджувати їх результати у практику. Уміння аналізувати досвід і на основі результатів такого аналізу формулювати теоретичні положення. Вивчати та уміти долати опір особистості у процесі виховання.</p>
Управлінська	<p>Здатність робити учнів помічниками вчителя; уміння справедливо розподіляти обов'язки. Диктат на початку становлення колективу. Дисципліна як спосіб формування відповідальності. Уміння об'єднувати колектив спільними традиціями, звичаями. Здатність радитися з учнями. Людське, а не формальне ставлення до учнів. Довіра. Справедливість. Уміння залучати учнів до діяльності, спрямовувати на рух вперед (проекти, що спонукають мріяти). Уміння показати перспективи діяльності (особисті і колективні). Поступ до радості. Жодних привілеїв для керівних посад. Уміння налагодити взаємозалежність членів колективу.</p> <p>Здатність викликати ініціативу шляхом постановки завдань та окреслення відповідальності за їх виконання.</p>
Рефлексивна	<p>Розуміти свої недоліки, помилки, здатність шукати шляхи до змін.</p>

Висновки. Отже, проаналізувавши знання, навички, уміння, способи мислення, погляди, цінності, інші особисті якості вчителя, відображені у педагогічній спадщині А.С. Макаренка як складові сучасного поняття професійної компетентності вчителя, уточнено зміст поняття професійна компетентність майбутнього вчителя, шляхом співвіднесення складових професійної компетентності вчителя з їх змістом; сформулювали напрямки подальших досліджень. Завдяки розумінню змісту складових професійної компетентності, можемо чітко усвідомити та формулювати цілі підготовки та розвитку особистості майбутнього вчителя. Таким чином ми створюємо простір, для розвитку особистості майбутнього вчителя нової української школи.

Перспективними у заданому напрямку є дослідження щодо організації розвитку якостей особистості майбутнього вчителя нової української школи.

References

1. Безлюдна В. В. Теорія і практика професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов у вищих педагогічних навчальних закладах України (1948–2016 рр.) : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01, 13.00.04. Рівне, 2017. 40 с.
Bezlyudna, V. V. (2017). Teoria i praktyka profesijnoji pidgotovky majbutnih uchteliv inozemnyh mov u vyshhnyh pedagogichnyh navchalnyh zakladah Ukrayiny (1948–2016) [Theory and Practice of Professional Training of Future Foreign Language Teachers in Higher Pedagogical Educational Institutions of Ukraine (1948–2016)] *Extended abstract of candidate's thesis*. Rivne, Ukraine.
2. Данькевич В. Г. Професійний розвиток особистості у педагогічній системі А.С. Макаренка : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Київ, 2016. 20 с.
Dankevych, V. G. (2016). Profesijnyj rozvytok osobystosti u pedagogichnij systemi A. S. Makarenka [Professional Development of a Personality in the Pedagogical System of A.S. Makarenko] *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv, Ukraine.
3. Закон «Про освіту». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
Закон «Про освіту» [The Law «On Education»]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
4. Макаренко А. С. Педагогическая поэма. Харків: «Прапор», 1979. 630 с.
Makarenko, A. S. (1979). Pedagogicheskaja poema [Pedagogical poem]. Harkiv, Ukraine : «Prapor».
5. Мільто Л. О. Розвиток ідей педагогічної майстерності в теорії і практиці освіти Росії (середина XVIII – кінець XX століття) : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01. Київ, 2019. 39 с.
Milto, L. O. (2019). Rozvytok idej pedahohichnoi majsternosti v teorii i praktytsi osvity Rosii (seredyna XVIII – kinets XX stolittia) [Development of Ideas of Pedagogical Mastery in the Theory and Practice of Education in Russia (middle XVIII – end XX century)]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv, Ukraine.
6. Плиська Ю. С. Тенденції розвитку особистісної педагогічної культури вчителя в Україні і Польщі : порівняльний аналіз : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01. Житомир, 2018. 40 с.
Plyska, Yu.S. (2018). Tendencii rozvytku osobystisnoyi pedagogichnoyi kultury vchtelya v Ukrayini i Polshhi: porivnyal'nyj analiz [Trends in the Development of Personal Pedagogical Culture of Teachers in Ukraine and Poland: a Comparative Analysis]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Zhytomyr, Ukraine.
7. Поліщук Р. В. Здоров'я. Гармонія. Особистість. Фізичне здоров'я як чинник формування особистості у спадщині видатних українських педагогів XX століття : монографія. Черкаси : Ю. А. Чабаненко, 2015. 219 с.
Polishhuk, R.V. (2015). Zdorovya. Harmoniya. Osobystist. Fizychnе zdorovya yak chynnyk formuvannya osobystosti u spadshhyni vydatnyh ukrayinskyh pedagogiv XX stolittya [Health. Harmony. Personality. Physical Health as a Factor of Personality Formation in the Heritage of Outstanding Ukrainian Teachers of the XX Century]. Cherkasy, Ukraine : Yu. A. Chabanenko.
8. Смоліна С. В. Стан усвідомлення поняття «особистість» студентами-майбутніми учителями англійської мови. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка. Серія : Педагогічні науки*. 2018. Вип. 156. С. 134–139.
Smolina, S. V. (2018). Stan usvidomlennya ponyattya «osobystist» studentamy – majbutnimy uchtelyamy anglijskoyi movy [The State of Future Teachers' of English Awareness of the Concept «Personality»]. *Visnyk Nacional'nogo universytetu «Chernigivsky kolegium» imeni T. G. Shevchenka. Seriya : Pedahohichni nauky – Bulletin of the T. H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»*. Series : Pedagogical sciences, 156, 134-139.

Smolina S.

ORCID: 0000-0003-0907-2054

PhD in Pedagogy, Associate Professor
Associate Professor of the Department of Pedagogy
and Methodology of Teaching Foreign Languages
T. H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»
(Chernihiv, Ukraine), E-mail: svitlanapost@ukr.net

COMPONENTS OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF A TEACHER ACCORDING TO A. S. MAKARENKO

The Ukrainian school is in the process of reforms now. It is aimed at new results that reflect the needs of our society. One of the leading approaches to the results of education today is the competence approach, which comprehensively reflects the purpose of education. The content of «competence» includes certain qualitative characteristics of an individual. To nurture our students, we need to develop the personalities of future teachers for the new Ukrainian school. Only a person can bring up a new personality. We believe that for a clear understanding of the goals of future teachers training, it is necessary to refer to the scientific heritage of national educationalists, among whom one of the leading places is occupied by the figure of A. S. Makarenko.

The purpose of the article: *to analyze the moral and educational, personal, communicative, social, psychological, productive, subject, autonomous, scientific, supervisory and reflexive components of a teacher's professional competence, reflected in the pedagogical heritage of A. S. Makarenko.*

Methodology: *analysis and comparison of research objects.*

Scientific novelty: *for the first time, knowledge, skills, abilities, ways of thinking, views, values, and other personal qualities of a teacher reflected in the pedagogical heritage of A. S. Makarenko are correlated with the components of the modern concept of a teacher professional competence; the content of the concept of a future teacher professional competence is clarified.*

Conclusions: *the moral and educational, personal, communicative, social, psychological, productive, subject, autonomous, scientific, supervisory and reflexive components of a teacher professional competence are as components of the modern concept of a teacher professional competence; the components of a teacher professional competence are correlated with their content; the directions of further research are formulated.*

Research on the organization of a future teacher personal qualities development is promising in this direction.

Key words: *teacher training, upbringing, personality, professional competence.*

Стаття надійшла до редакції 02.04.2021

Рецензент: доктор педагогічних наук О. П. Биконя